Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti *Musiqi elmi, mədəniyyəti və təhsilinin aktual problemləri* №1, 2025, **s. 131-136**
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет *Актуальные проблемы музыкальной науки, культуры и образования* №1, 2025, **с. 131-136**
Azerbaijan State Pedagogical University *Actual problems of the science, culture and education of music* №1, 2025, **p. 131-136**

UOT 78:373.3

F.İ.Babayeva
magistrant
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
AZ 1000, Bakı ş., Üzeyir Hacıbəyli küçəsi, 68
e-mail:firababayeva21@gmail.com

XALQ MAHNILARININ PEDAQOJİ PROSESDƏ ROLU

Açar sözlər: *mahnı, xalq mahnıları, musiqi mədəniyyəti, musiqi dərsləri, təhsil tərbiyə*

Azərbaycan xalq mahnılarının tədrisdə rolu və onların şagirdlərin musiqi mədəniyyətinin formalaşmasında oynadığı əhəmiyyətli rol təhlil edilmişdir. Musiqinin insan duyğularına və tərbiyəsinə təsiri vurğulanaraq, xalq mahnılarının milli-mənəvi dəyərlərin qorunması və gələcək nəsillərə ötürülməsindəki funksiyası izah olunmuşdur. Xalq mahnıları nəinki şagirdlərin musiqi duyumunu inkişaf etdirir, həm də onların estetik zövqünü, nitq bacarıqlarını, sosial və emosional ünsiyyət bacarıqlarını gücləndirir. Məqalədə, xalq mahnılarının məzmunu və onların müxtəlif janrlara bölünməsi haqqında məlumat verilmiş, həmçinin bu musiqi nümunələrinin məktəb təhsilində istifadəsi və tədris metodikası ətraflı izah olunmuşdur.

Xalq mahnılarının didaktik və pedaqoji əhəmiyyəti kontekstində, onların şagirdlərin bədii-estetik dünyagörüşünün formalaşmasında oynadığı rol araşdırılmışdır. Müəllimlərin xalq musiqisini tədris edərkən istifadə etməli olduqları metodlar, yaş qruplarına uyğun yanaşmalar və mahnıların şagirdlərə daha effektiv çatdırılması yolları nəzərdən keçirilmişdir. Bununla yanaşı, musiqi fənnində xalq mahnılarının digər fənlərlə inteqrasiyası məsələsinə də toxunulmuş, şagirdlərin tarixi və ədəbi biliklərini zənginləşdirmək üçün xalq musiqisindən istifadə imkanları qeyd olunmuşdur. Məqalədə, həmçinin müasir texnologiyaların xalq mahnılarının tədrisində istifadəsinin əhəmiyyəti və bu sahədə innovativ yanaşmaların tətbiqi vurğulanmışdır.

Ф.И.Бабаева

РОЛЬ НАРОДНЫХ ПЕСЕН В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ

Ключевые слова: *песня, народные песни, музыкальная культура, уроки музыки, воспитание*

Проанализирована роль азербайджанских народных песен в обучении и их значительная роль в формировании музыкальной культуры учащихся.

Подчеркивалось влияние музыки на человеческие эмоции и воспитание, объяснялась функция народных песен в сохранении и передаче национально-духовных ценностей будущим поколениям. Народные песни не только развивают музыкальное чутье учащихся, но и укрепляют их эстетический вкус, речевые навыки, навыки социального и эмоционального общения. В статье представлена информация о содержании народных песен и их подразделении на различные жанры, а также подробно описано использование этих музыкальных образцов в школьном образовании и методика их преподавания.

В контексте дидактико-педагогического значения народных песен исследована роль, которую они играют в формировании художественно-эстетического мировоззрения учащихся. Были рассмотрены методы, которые учителя должны использовать при преподавании народной музыки, подходы, соответствующие их возрастным группам, и способы более эффективного донесения песен до учащихся. Наряду с этим в музыкальном предмете затронут вопрос об интеграции народных песен с другими предметами, отмечены возможности использования народной музыки для обогащения историко-литературных знаний учащихся. В статье также подчеркивается важность использования свременных технологий в обучении народных песен и применение инновационных подходов в этой области.

F.I.Babayeva

THE ROLE OF FOLK SONGS IN THE PEDAGOGICAL PROCESS

***Key words**: song, folk songs, musical culture, music lessons, education, upbringing*

The role of Azerbaijani folk songs in teaching and their important role in the formation of musical culture of students were analyzed. The impact of music on human emotions and education was emphasized and the function of folk songs in the protection of national and spiritual values and their transfer to future generations was explained. Folk songs not only develop students ' sense of music, but also strengthen their aesthetic taste, speech skills, social and emotional communication skills. The article provides information on the content of folk songs and their division into different genres, as well as the use of these musical samples in school education and the teaching methodology.

In the context of the didactic and pedagogical significance of folk songs, their role in the formation of the artistic and aesthetic worldview of students was investigated. The methods that teachers should use when teaching folk music, approaches suitable for age groups and ways to more effectively convey songs to students were considered. At the same time, the issue of integration of folk songs

in music with other subjects was also touched upon, the possibility of using folk music to enrich the historical and literary knowledge of students was noted. The article also highlighted the importance of using modern technologies in teaching folk songs and the application of innovative approaches in this area.

Musiqi insan duyğularına güclü təsir göstərmək qabiliyyətinə malikdir və qayğı və nəvazişin mühüm mənbəyi hesab olunur. Musiqi insan həyatını, onun münasibətlərini və daxili hisslərini parlaq şəkildə əks etdirir. Bədii səslər vasitəsilə insan təcrübələrini və hisslərini ifadə edir. Musiqinin ideoloji və bədii məzmunu onu gənc nəslin tərbiyəsində vacib bir faktor halına gətirir və onların keçmişi, milli mədəniyyəti daha dərindən anlamalarına yardım edir.

Musiqi insan həyatında mühüm rol oynayır. Əl-Fərabi, İbn Sina və digər Şərq filosofları musiqinin insana təsiri və onun tərbiyəvi əhəmiyyəti barədə dəyərli fikirlər söyləmişlər. Onların məqsədi insanın inkişafına töhfə vermək idi.Mahnı yaradıcılığı mənsub olduğu xalqın tarixini, mənəvi cəhətdəj böyüklüyünü əks etdirir. Xalq mahnıları hər bir xalqın musiqi mədəniyyətinin ayrılmaz hissəsidir. Azərbaycan xalq musiqisi çox qədim tarixə malikdir və xalqımızın mənəvi dünyasının bir hissəsidir. Tarixi mənbələr və arxeoloji qazıntılar bunun sübutudur.Xalq yaratdığı musiqi əsərlərində,onun bütün keçmiş həyatı,indiki və gələcək arzuları tərənnüm edilir [5, s.143]. Bu mahnılarla körpələrə laylalar çalmış, ağılarla öz kədərlərini bildirmiş, lirik mahnılarla məhəbbət hisslərini ifadə etmiş, qəhrəmanlıq mahnıları ilə isə hələ uşaq yaşlarından övladlarına qəhrəmanlıq,vətənpərvərlik hisslərini aşılamışlar. Əsrlər boyu dildən-dilə, nəsildən-nəslə ötürülərək qorunan bu musiqi nümunələri xalqın həyat tərzini, hisslərini və adət-ənənələrini də özündə əks etdirir.

Azərbaycan xalq mahnıları məzmunca, adətən əmək, epik, məişət, qəhrəmanlıq, lirik və satirik məzmunlu olurlar [5, s.243]. Xalq musiqisinin bizə gəlib çatan ən qədim janrları əmək mahnılarıdır. Mahnının növbəti janrları xalqın yadelli işğalçılara qarşı mübarizəsi ilə bağlı məhəbbət sözləri və qəhrəmanlıq mahnıları olub. Azərbaycanda xalq musiqi mədəniyyətinin daşıyıcıları aşıqlar və xanəndələr olmuşdur. Onların ifasında fraqmentlər recitativ hekayə və mahnı ilə kəsilmişdir. Xalq musiqisi incəsənətin bir sahəsi kimi, hər xalqın dünyagörüşünü, mənəvi aləmini, sosial və fəlsəfi baxışlarını əks etdirir. O, təkcə emosional deyil, həm də əxlaqi tərbiyənin əsas komponentlərindən biridir. Bu səbəbdən, musiqi təkcə bir sənət növü kimi yox, həm də gənc nəslin mənəvi və ideoloji tərbiyəsinin bir vasitəsi kimi qəbul edilməlidir.

Musiqi tarixi boyunca fərqli musiqi janrları və üslubları yaranmışdır. Xalq musiqisi əsasında klassik musiqi inkişaf etmişdir. Musiqi müəllimləri xalq musiqisini tədris edərkən şagirdlərə mahnıların məzmununu anlamağı öyrətməli, onların mənəvi dəyərlərini izah etməlidirlər. Xalq musiqisini tədris edərkən

müəllimlər aşağıdakı tövsiyələrə əməl etməlidirlər:

•Şagirdlərin yaş xüsusiyyətlərinə uyğun uşaq xalq mahnılarını seçmək;

•Hər mahnının məzmununu izah edərək şagirdlərin onu başa düşməsini təmin etmək;

•Mahnıların bədii obrazlarını yaratmaq və onların məzmununu açmaq;

•Şagirdlərə milli musiqinin əsaslarını öyrətmək və onların doğma xalq musiqisini dərindən dərk etməsinə kömək etmək.

Musiqi dərslərində xalq musiqisinin öyrədilməsi şagirdlərin estetik zövqünün formalaşması və milli dəyərlərə bağlılığının artırılması baxımından mühüm rol oynayır. Xalq mahnıları öyrədilərkən şagirdlər musiqinin əsas elementləri – melodiya, ritm, harmoniya və temp haqqında anlayış qazanırlar. Bu, onların musiqi duyumunun inkişafına və ritm hisslərinin formalaşmasına kömək edir. Xalq mahnıları musiqi ilə yanaşı, dildə ifadə tərzini də inkişaf etdirir. Mahnıların ifası zamanı düzgün tələffüz, vurğu və ifadəlilik ön plana çıxır ki, bu da şagirdlərin nitq bacarıqlarının təkmilləşməsinə kömək edir. Bu mahnılar vasitəsilə onlar musiqinin emosional gücünü hiss edir və incəsənətə maraqları artır. Xalq mahnılarının ifası şagirdlər arasında ünsiyyət bacarıqlarını inkişaf etdirir, kollektiv ifa zamanı birgə işləməyi və uyğunlaşmağı öyrədir. Bu, onların sosial və psixoloji inkişafına müsbət təsir göstərir. Xalq mahnılarının ifası və onların üzərində aparılan işlər şagirdlərin yaradıcılıq qabiliyyətlərini artırır. Onlar mahnıların melodik quruluşunu analiz edərək öz musiqi düşüncələrini formalaşdıra bilirlər.Yayılmış mahnı nümunələrinin gənc nəsillərə çatdırılması tədrisimizdə əsas rol oynayır. Bir çox xalqlarda olduğu kimi Azərbaycan xalq musiqisi də üç qrupa bölünür: instrumental,vokal və vokal instrumental. Vokal xalq mahnıları yalnız insan səsi ilə ifa olunur və əsasən müşayiətsiz və ya sadə musiqi alətləri ilə oxunur. İnstrumental xalq mahnıları yalnız musiqi alətləri ilə ifa olunan əsərlər daxildir. Onların əsas xüsusiyyəti sözsüz olması və melodiyanın alətlər vasitəsilə təqdim edilməsidir. Vokal-instrumental xalq musiqisi həm vokal (səs), həm də musiqi alətləri ilə müşayiət olunan xalq musiqiləridir. XX əsrdən etibarən xalq mahnıları üzrə O.Rəcəbov, N.Bağırov, İ.Əfəndiyeva,T.Məmmədov bir sıra tədqiqatlar aparmışlar. Bütün bu tədqiqatlar nəticəsində musiqi məktəblərində və ümümtəhsil məktəblərində uşaqların musiqi tərbiyəsinə təsir etmişdir. Musiqi məktəblərində şagirdlərin az bir qisminə təsir edirdisə, ümümtəhsil məktəbləribdə bu geniş bir miqyası əhatə edir.

Azərbaycan xalq musiqisinin dərs kimi aparılmasının əsas aspektlərindən biri - vokal, melodiyalıqdır [2, s. 381]. Ümümtəhsil məktəblərində musiqi tərbiyəsi iki yolla keçirilir. Bunlardan biri şagirdlərin öz fəaliyyət kollektivləridir digəri isə musiqi dərslərində keçirilən məşğələlərdir. Ümümtəhsil məktəblərində keçirilən musiqi dərsləri vasitəsilə şagirdlər dahi Üzeyir Hacıbəyovu, rus bəstəkarlarından Çaykovski,Mosart kimi bəstəkarların əsərləri ilə yaxından tanış olurlar.

Xalq mahnılarının ifasında müasir texnologiyalardan da istifadə olunur. Audiovizual materiallardan istifadə edərək bir çox xalq mahnıları şagirdlərə dinlənilir. Virtual musiqi alətləri vasitəsilə şagirdlərə xalq mahnılarını müşayiət etmə imkanı yaradılır. Xalq mahnılarının tədrisdə effektiv istifadəsi üçün multidisiplinar yanaşma tətbiq edilə bilər. Bu yanaşma müxtəlif fənlərin bir-biri ilə əlaqələndirilməsinə və şagirdlərin biliklərinin daha geniş kontekstdə formalaşmasına imkan yaradır.Musiqi dərslərində biz digər fənlərə də inteqrasiya etmək mümkündür. Xalq mahnılarının tarixini öyrənərək tarix fənninə, xalq mahnılarının məzmununa uyğun rəsmlər çəkərək incəsənətlə əlaqələndirə bilərik. Ümumtəhsil məktəblərində musiqi dərsi əsasəm kollektiv şəkildə keçirilir. Məktəblərdə təşkil edilən xorlarda şagirdlər kollektiv olaraq xalq mahnılarınımızın xor üçün işləmələrini ifa edirlər. Bəzən isə xalq mahnılarımız solo şəklində də ifa olunur. Xalq mahnılarımızın melodik quruluşunu anlamaq üçün musiqi dərslərində dinləmə dərsləri də keçirilir. Şagirdlərin daha yaxşı mənimsəməsi üçün yaxşı olar ki müəllim musiqi alətində xalq mahnılarımızdan ifa edərək şagirdlərə dinlətsin.

Məşhur musiqi mütəxəssisi Xelle Lukk "V-VII siniflərdə xorla işləmənin təcrübəsində adlı məqaləsində yazır: " Biz çalışırıq ki, ilk növbədə şagirdlər öz musiqilərini bilsinlər. Məhz öz xalqının yaradıcılığını bildikdən sonra onlar başqa xalqların da musiqi yaradıcılıqlarını qiymətləndirə bilərlər [1, s. 197]. Şagirdlərin peşəkar musiqi ilə yanaşı Azərbaycan xalq musiqisini də öyrənmələri üçün II sinif proqramında "Bənövşə" , "Quzum" uşaq xalq mahnısı,IV sinif proqramına isə "Bağçada gül" Azərbaycan xalq mahnısını əlavə etmişlər. V sinif musiqi dərsliyində " Şuşanın dağları", "bizim ölkə" "beşik nəğməsi", " Qaçaq nəbi" xalq mahnıların şagirdlərin vətənpərvərlik və qəhrəmanlıq hisslərinin yaranmasına kömək edir. Bundan əlavə VI sinif musiqi proqramında "sarı bülbül", "Laçın", "Hüsnü bağında" xalq mahnılarından istifadə edilmişdir. Bununla da şagirdlərə hələ uşaq yaşlarından Azərbaycan xalq musiqinin ən yaxşı nümunələri ilə onları tanış etmişlər. VII sinif musiq proqramında "Qubanın ağ alması", " çal oyna" xalq mahnı rəqsinə,VIII sinif musiqi proqramında "Küçələrə su səpmişəm" , "Aman ovçu", "bu gün ayın üçüdür", "evləri var xana-xana", " bu gələn yara bənzər", "gəldim" xalq mahnılarına rast gələ bilərik. IX sinif musiqi dərsliyin də isə "Sarı gəlin" , "Çayımızın adı var", "Bülbüllər oxur", "Babanın yolu daşdı", "Əlində sazın qurban" kimi bir sıra xalq mahnıları var. Bir məsələmi diqqət yetirsək görərik ki, biz burada birinci sinif dərsliyindən heç bir xalq mahnısı adı çəkmədik və dördüncü sinfə qədər olan dərsliklərdə isə xalq mahnılarının sayının azlıq təşkil etdiyini görə bilərik. Bu dərsliklər üzərində işləyərək uşaqlar üçün olan xalq mahnılarının daha çox əlavə edilməsinə uşaqların musiqi duyumuna, tarixi irsimizi daha dərindən mənimsəmələrinə kömək olur.

ƏDƏBİYYAT

1. Rəcəbov O., Kazımov N. və b. Azərbaycan xalq musiqisi və musiqi müəlliminin hazırlığı. Bakı 2012.
2. Qədimova J., Bağırova T. Etnomusiqişünaslıq. Bakı, 2009
3. Abdullayeva Z. Azərbaycan Xalq musiqi yaradıcılığı. Bakı: Elm və təhsil 2011
4. İsmayılov M. Azərbaycan xalq musiqisinin janrları. Bakı,Mütərcim 2023. 136s
5. Rəcəbov O., Hidayətova F. Ümumtəhsil məktəblərində musiqi tədrisi və tər biyəsi metodikası. Bakı
6. Qasımova S., Abdullayeva Z. Azərbaycan musiqi ədəbiyyatı. Dərslik Bakı: Elm və təhsil, 2011. 192 s.
7. Hidayətova F. Musiqi və tərbiyə // " Musiqi Dünyası" 2/55 Bakı 2013

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 30.03.2025
Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 10.05.2025
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 27.05.2025
Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Firəngiz Hidayətova
ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 saylı qərarı ilə çap olunur.